

บทคัดย่อ

พื้นที่ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีสภาพพื้นที่ราบและภูเขาใหญ่มากมาย ภูเขาสูงสุดคือภูเขาแก้ว อยู่เทือกเขาตะนาวศรีเป็นแกนกลางของคาบสมุทรมาเลเซีย อยู่ทางทิศใต้ ทางทิศเหนือมีเทือกเขาบรรทัด ทางทิศตะวันตกมีเทือกเขาบรรทัดบรรจบกับเทือกเขาแก้ว เทือกเขาเหล่านี้ครอบคลุมพื้นที่ถึงจังหวัดสตูล ติดกับประเทศมาเลเซียบริเวณเทือกเขาปกคลุมด้วยป่าดงดิบ สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ประเทศ เพราะเทือกเขาและป่าไม้เหล่านี้ทำให้ฝนตกชุกตลอดปี ทิศตะวันตกห่อล้อมเฉียงจังหวัดสตูล ไหลไปทางทิศตะวันออก ห่อล้อมจังหวัดสงขลา ชุมชนเขาพระเกิดเมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว ชุมชนแรกที่เข้ามาอยู่อาศัยเป็นชุมชนมุสลิม ในระยะต่อมา ทางรัฐได้มีการสัมปทานป่าไม้และแร่ธาตุ มีถนนตัดผ่านภูเขา การเข้ามาจัดการป่าไม้ของรัฐด้วยการก่อตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ รวมทั้งการออกเอกสารสิทธิที่ดิน ทำให้ชุมชนเขาพระมีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จนปัจจุบันตำบลเขาพระมี 12 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลเขาพระประกอบอาชีพทำสวนยางพารา ทำนาและทำสวนผลไม้ ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของชุมชนหลายด้าน เช่น ปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เพื่อปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ส่งผลให้ช่วงหน้าแล้งปริมาณน้ำในลำคลองต่าง ๆ จะแห้งมาและช่วงหน้าฝนน้ำจะไหลบ่าอย่างรวดเร็ว ปัญหาผลกระทบจากการทำบ่อทรายในพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบการพังทลายของริมตลิ่งและหน้าดิน น้ำขุ่นข้น สัตว์น้ำสูญพันธุ์ ปัญหาจากโรงโม่หินทำให้เกิดมลภาวะทางเสียง ฝุ่น บ้านเรือนแตกร้าว ขณะที่ชุมชนมีฐานทุนและศักยภาพของชุมชน เช่น ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและศูนย์เรียนรู้ที่มีอยู่ในพื้นที่ ทางกลุ่มแกนนำจึงได้คิดที่จะนำฐานทุนและศักยภาพของชุมชน โดยใช้ประเด็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ผ่านกระบวนการวิจัย เชื่อมร้อยชุมชนเป็นเครือข่าย ที่จะนำสู่การสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมของคนในตำบลเขาพระ เพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเขาพระที่ยั่งยืน ซึ่งมีกระบวนการศึกษา ตั้งแต่ 1) การเตรียมความพร้อมนักวิจัย โดยฝึกการบริหารจัดการโครงการ การใช้เครื่องมือ GPS จับจุดพิกัดแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญระหว่างการเดินทาง การเตรียมชุมชน โดยการจัดประชุมเพื่อชี้แจงโครงการให้แก่คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบ 2) การเก็บข้อมูล ตั้งแต่ การสำรวจเส้นทาง เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวและศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ จัดเวทีประชาคมสร้างการเรียนรู้เรื่องกิจกรรมท่องเที่ยวในหมู่บ้าน สัมภาษณ์กลุ่มย่อย วิเคราะห์ข้อมูล 3) การหาแนวทางเพื่อปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม ได้นำเสนอข้อมูลกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำโปรแกรมท่องเที่ยว ศึกษาดูงาน สรุปและถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงาน สรุปและคืนข้อมูลสู่ 4.ทดลองท่องเที่ยว ชุมชน สรุปผลการวิจัย จึงเกิดข้อค้นพบดังต่อไปนี้

1. ศักยภาพของชุมชนต่อการจัดการท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 4 ด้าน 1) ด้านความเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทุกชุมชนมีความพร้อมและจุดเด่นที่เป็นอัตลักษณ์ประจำฐานต่างๆ เช่น หมู่ 3 มีการล่องเรือชมคลองรัตนภูมิ เรียนรู้ศูนย์การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนิเวศ หมู่ที่ 4 มีการล่องแพแลคลอง ศึกษาประวัติศาสตร์ถ้ำศรีเกษร หมู่ที่ 6 เดินป่าค้นหา น้ำตกนางไพร หมู่ที่ 8 เดินป่าชมผาชมดาว และกล้วยไม้รองเท้านารี หมู่ที่ 10 เดินป่าศึกษาวิถีชีวิตคนป่า กับการดูแลป่าต้นน้ำ หมู่ที่ 11 ประวัติวัดถ้ำและสมุนไพรใกล้วัด 2) ด้านการบริหารจัดการ พบว่า ยังเป็นจุดอ่อนของทีม เนื่องจากที่ผ่านมาการบริหารจัดการท่องเที่ยวไม่สามารถควบคุมผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ เช่น การจัดการเรื่องขยะ มลภาวะทางเสียง การจัดการเรื่องฐานข้อมูลในการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว รวมถึงการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้กับสมาชิก การรักษาความปลอดภัยและอุปกรณ์ เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเป็นป่าดิบชื้น อาจจะมีสัตว์ป่าทำอันตรายได้ ที่สำคัญพื้นที่จัดการท่องเที่ยวอยู่ในเขตอนุรักษ์สัตว์ป่าโดนงาช้าง ดังนั้น จึงต้องมีการประสานระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กับทีมจัดการท่องเที่ยว เพื่อลดความเสี่ยงเรื่องการปะทะด้วยเข้าใจผิดว่าเป็นขบวนการตัดไม้ทำลายป่า 3) ด้านกิจกรรมและกระบวนการ ทุกทีมสามารถให้ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี แต่ยังขาดทักษะด้านสร้างกระบวนการและกิจกรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกต่อการรักษาป่าธรรมชาติ 4) ด้านการมีส่วนร่วมเป็นกลุ่มสมาชิกในหมู่บ้านที่มาร่วมจัดสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกได้จริง และสร้างจิตสำนึกเชิงจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติได้ เพื่อประโยชน์ของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ แต่จะพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนส่วนใหญ่ยังมีข้อจำกัด

2. แนวทางจัดการท่องเที่ยวโดยการเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ระดับคือ 1) ระดับหมู่บ้านจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง 2) การจัดตั้งเป็นศูนย์การท่องเที่ยวตำบลเขาพระ โดยมีศูนย์ประสานอยู่ที่ กศน.ตำบลเขาพระ

ระดับหมู่บ้านจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง มี 3 แห่งได้แก่ 1) การล่องเรือชมสายน้ำคลองรัตนภูมิ ในพื้นที่หมู่ที่ 3 ซึ่งมีการจัดบริการท่องเที่ยวให้กับลูกค้าแล้ว ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่มาจากเครือข่าย มีการจัดสรรประโยชน์ให้กับสมาชิกของกลุ่ม มีการหาแหล่งทุนในการจัดซื้อเรือเพื่อบริการลูกค้า 2) ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง สวนลุงชิต ขวัญคำ จากเดิมที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ มีผู้สนใจมาดูงานจากหลายหน่วยงานหลายพื้นที่ ขณะนี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรวิถีพอเพียง ซึ่งก่อให้เกิดรายได้กับครอบครัวลุงชิตและสมาชิกของหมู่บ้าน 3) กลุ่มจัดการท่องเที่ยว น้ำตกโดนหมากลิ้ง เดิมมีการจัดการท่องเที่ยวโดยถือว่าสถานที่แห่งนี้แหล่งเรียนรู้ให้กับนักศึกษาทั่วไป แต่ปัจจุบันมีการก่อร่างของคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยว มีการจัดตั้งสถานที่ทำการท่องเที่ยว และการจัดโครงสร้างด้านการบริหารจัดการเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

ระดับศูนย์การท่องเที่ยวตำบลเขาพระ เป็นศูนย์รองรับสำหรับจัดการท่องเที่ยวให้กับผู้ที่สนใจ ทั้งการศึกษาระบบชาติป่าต้นน้ำ ถ้ำต่าง ๆ โบราณสถาน วิถีชีวิตการทำเกษตรที่อยู่ร่วมกับป่า ศูนย์

เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในพื้นที่ และการส่งเสริมธรรมชาติ โดยมีกำนันตำบลเขาพระเป็นผู้ประสานงาน การวางแผนโครงสร้างคณะทำงาน สร้างกติกาของเครือข่าย

อย่างไรก็ตามศูนย์การท่องเที่ยวแห่งนี้ยังไม่เปิดอย่างเป็นทางการ เพราะต้องมีการจัดโครงสร้างองค์กรและการจัดวางแผนการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งอยู่ระหว่างการเตรียมความพร้อม

3.การบริหารจัดการกลุ่มและเครือข่ายการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นควรเป็น

- กลุ่มกลไกกลางศูนย์การท่องเที่ยวตำบลเขาพระ

ทำหน้าที่จัดกระบวนการและโปรแกรมการท่องเที่ยวในภาพรวมของตำบลเขาพระ เชื่อมโยงและจัดทำหลักสูตรการท่องเที่ยวในตำบล การจัดการบริหารกลุ่มคนทำงาน มีกติกากการทำงาน ร่วม การจัดการบริหารการเงินในส่วนรายได้จากนักท่องเที่ยวและการกระจายรายได้สู่ชุมชน การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของตำบลเขาพระ และการจัดกระบวนการต้อนรับนักท่องเที่ยวเมื่อมีการติดต่อประสานเข้ามา ทีมกลไกกลางจะเป็นชุดแรกที่ทำหน้าที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวเมื่อได้มีการติดต่อประสานงานเข้ามา และเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงตำบลเขาพระ ก่อนที่จะมีการประสานงานให้กลุ่มเครือข่ายในตำบลที่นักท่องเที่ยวต้องการเข้าไปท่องเที่ยวเข้ามาดำเนินการจัดกระบวนการท่องเที่ยว

การบริหารจัดการกลุ่มเครือข่ายย่อยแต่ละหมู่บ้าน สำหรับหมู่บ้านที่มีการจัดกิจกรรมมาก่อนงานวิจัย ก็มีการบริหารในระบบเดิม สำหรับหมู่บ้านที่เริ่มรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นกลุ่มท่องเที่ยว ก็จะมีการวางระบบโครงสร้างของกลุ่มองค์กร แบ่งบทบาทหน้าที่ และทดลองปฏิบัติการ เพื่อสรุปบทเรียนกันต่อไป

4.การจัดการท่องเที่ยวมีผลต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

- เกิดการชะลอการบุกรุกตัดไม้บนภูเขาได้ โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ที่ 6 ซึ่งยังคงมีพันธุ์สมบูรณ์ เนื่องจาก ทางคณะกรรมการได้ทำการขึ้นไปตรวจตราป่าบนภูเขา และพบการบุกรุกตัดไม้มากขึ้น จึงได้พูดคุยหารือกับคนที่เข้าไปตัดไม้ในป่า ส่งผลให้หยุดการตัดไม้บนภูเขาไปได้ระยะหนึ่ง แต่ก็มีวนกลับมาตัดไม้อีก เมื่อขาดการพูดคุยด้วยกัน เพราะฉะนั้นการจัดให้มีการท่องเที่ยวก็ส่งผลให้เกิดการตรวจตราป่าควบคู่กันไป

ด้านนักท่องเที่ยว ทีมวิจัย และชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมทดลองจัดการท่องเที่ยวในตำบลเขาพระ เมื่อได้ขึ้นไปเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่าบนภูเขาที่มีความสวยงามเทียบเท่ากับแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในประเทศไทย ทำให้รู้สึกภูมิใจ ทำให้รู้สึกหวงแหนนำไปสู่การดูแลรักษาป่า

ทีมวิจัยได้รับคำแนะนำ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้จากนักท่องเที่ยว เช่น เรื่องของการดูแลป่าไม้ และการไม่ทิ้งขยะให้เป็นมลพิษของป่า ส่งผลต่อความยั่งยืนของป่า

เกิดกลไกในเชิงนโยบายระดับอำเภอที่ขานรับนโยบายการสำรวจและแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าของผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา